

“ПОСТІНДУСТРІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК” ТА “ІНФОРМАЦІЙНА ЕКОНОМІКА” ЯК СПРОБИ ВТІЛЕННЯ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДОКТРИНИ У ХХ-ХХІ СТОЛІТТІ

Р.М.Богачев

старший викладач

Національного технічного університету України

"Київський політехнічний інститут"

Робота присвячена аналізу сучасних теорій постіндустриального розвитку та інформаційної економіки як соціально-економічного та культурного феномену сучасного суспільства.

Ключові слова: постіндустриальний розвиток, інформаційна економіка, людина, люди, людство, діяльність, творчість.

У суспільстві, де панують нелюдські стосунки, людина стає рабом речей та ідей; жива праця, "живе спілкування" підпадають в повне підпорядкування праці "мертвій", безцільному "обміну думками", плюральному хороводу ідей та думок.

Теоретичні кризи класичного та "неокласичного" суб'єкту, що воно відверто цинічно використовуються для "обґрунтування" необхідності постмодерну та інших "посткласичних" теорій та концепцій, стають загрозливим індикатором нагальної необхідності перегляду старих "єдиноцінних", "єдинорозумних" форм присвоєння матеріального та духовного багатства (в т.ч. приватної власності, ієрархічної системи управління тощо), форм освоєння людиною загальнолюдських цінностей, культури у всьому її обширі з позицій науково-бездоганної філософії, що потребує переходу на позиції матеріалізму в філософії та гуманізму в соціальній сфері.

А інакше – засилля, "окрошка" з покидьків духу, якими й є означені "пост класичні" теорії, що вони необхідно самовпевнено та енергійно претендують на певну, – аби не сказати: повну, – досконалість. Хоча лише класика є досконалістю (рос. со-вершенство), тому вона й класика. "Вище вершин можуть бути лише тільки вершини" або – небо як джерело ідеального, не пов'язаного з земним, заземленим, матеріальним. Так до чого ж ведуть "пост класичні" та "неокласичні" конструкції? В цьому аспекті велими цікавою тенденцією є трансформація проблеми суперечності людини – Людини в суперечність Людини-Машини, що вона так широко пропагується сучасними футуристичними картинками майбутнього з префіксом "пост-".

Так, за підрахунками Д.Белла, в 60-70-і рр. ХХ ст. в межах футурологічного напрямку (О.Флехтхейм) з'явилося біля 20 визначень із префіксом "пост-": "постбуржуазне" Р.Дарендорфа; "посткапіталістичне" Р.Ліхтхейма та К.Боулдінга; "постцивілізаційне" Г.Кана, "постсучасне" суспільство А.Етціоні тощо. Всі ці визначення використовуються в межах так званих

соціально-інституціональних технократичних концепцій [2].

У філософії така позиція називається технократичною ідеологією, а в економічній теорії – технократичним детермінізмом [2]. Узагальнимо основні моменти: джерело трансформаційних змін вбачається в розвитку науки, техніки, новітніх технологій; техніка та технологія ототожнюються із соціально-економічними структурами як техноструктурою; чинниками розвитку техноструктури виступають грошова винагорода (влада капіталу), суспільна ідентифікація та прагнення до адаптації (як мотивація). Саме вони лежать в основі всіх, – без найменшого винятку, – теорій індустріального (Дж.К.Гелбрейта), постіндустріального (Д.Белла), суперіндустріального (Е.Тоффлера), технотронного (З.Бжезинського), інформаційного (Т.Умесао), постекономічного суспільства тощо. Розглянемо їх. Звісно доволі побіжно, оскільки жанр наукової розвідки, – журнальна стаття, – накладає свої обмеження.

В 60-і рр. ХХ ст. виникає теорія "індустріального суспільства" (термін вперше застосовано А.Сен-Сімоном, обрано центральною категорією суспільствознавства – О.Контом) та "нового індустріального суспільства" (Дж.К.Гелбрейт, В.Ростоу, Ж.Елльоль, Р.Арон). Вони поєднують погляди різних авторів на стадії економічного зростання, посилення ролі техноструктури, технократії та меритократії, поставання суспільства масового споживання, людини корпоративної.

В 70-і рр. ХХ ст. розвивається теорія "постіндустріального суспільства" Д.Белла, яка передбачає професійний поділ на страти та сітоси, виникнення інтелектуальних технологій, домінування виробництва послуг та підвищення ролі теоретичного знання, а також теорія суспільства "третьої хвилі", яка постулює "суперіндустріальну цивілізацію" Е.Тоффлера.

Саме в цей час економічна теорія конс-

татує: по-перше, відхід від діяльнійності сутності суб'єкта історичного процесу до категорично менш динамічної детермінації його станом інфраструктури, інституційних утворень; по-друге, заміну людини статистичними ансамблями (статика без динаміки); по-третє, абсолютизацію процесів репродукування зв'язків на поверхні системи (суспільство масового споживання), заперечення причинно-наслідкових зв'язків ідеєю "спонтанного порядку", концепцією суб'єктивних очікувань, критеріями корисності.

В 70-80-і рр. ХХ ст. на базі вищенаведених розвивається теорія "інформаційного суспільства" (Т.Умесао), що базується на поняттях "знаннеінтенсивність економіки" (Дж.Ход-жсон); "інформаційне/ інформаціональне суспільство та економіка" (М.Кастельс), в яких генерування, обробка та передача інформації стають, – покладаються авторами, – в якості основних джерел продуктивності. Проект "інформаційного суспільства" у вигляді національної ідеї втілюється в Японії (Й.Масуда, Т.Сакаї).

Ці теорії знаходять подальший розвиток в теоріях "суспільства знань" М.Кроуфорда, "економіки знання" Ж.Сапіра, В.Іноземцева; поняттях "революція оцінки знання", "вартість, створена знанням" Т.Сакаї; "економіка, заснована на знаннях" Д.Куа; "суспільство науки", "", "суспільство інформатики і зв'язку", "техносупільство" Р.Крайбіха; "електронно-цифрове суспільство" Д.Танскотта; "індустрія знань" Т.Мах лупа тощо.

Зазначимо, що цими теоріями до основних критеріїв суспільства відносять: *економічний* як рух до інформаційного суспільства; *технологічний* як проникнення технологій у всі сфери життя; *соціальний* як зміна поведінки під впливом інформації; *політичний* як створення глобального форуму для участі в управлінні рядових громадян; *культурний* як взаємопроникнення культур. Що нового в цьому, окрім еkleктичного змішання? Незрозуміло. Власне, зрозуміло. НІ-ЧО-ГІ-СІНЬ-КО.

Таким чином, акцент робиться на суто поверхневих, явлених рисах сучасного суспільства, відбувається, – не зникати, – свідомо відмова від аналізу попередніх стадій соціальної еволюції, себто робиться абсолютно свавільне, суб'єктивістське, необґрунтоване протиставлення "бажаного" "пост" – всім іншим формам господарювання. В чому небезпека такого "бачення"?

В книзі Е.Ільєнкова "Об идолах и идеалах" [4] стосовно проблеми Людини та Машини приводяться вірш російського поета М.Волошина:

*"Машина победила человека:
Был нужен раб, чтоб вытирать ей пот,
Кормить углем и принимать помет.
И стали ей тогда необходимы
Кишащий сгусток мускулов и воль,*

*Воспитанный в голодной дисциплине,
И жадный хам, продешевивший дух
За радости комфорта и мещанства..."*

Ці рядки прецінь не втратили своєї актуальності й зараз, вони досить чітко перекладаються й на сучасну мову: "сгусток мускулов и воль" – наймані працівники, пересічні громадяни, "піпл"; "голодная дисциплина" – штучне та цілком свідоме заниження рівня життя, голод на правдиву інформацію, освітній голод; "жадный хам" – власник засобів виробництва, бюрократ, партократ, технократ, меритократ, клірик як посередники між людиною та Машиною, які також служать Машині, хоча й думають, що вона служить їм. Дуже оманлива позиція... Як відомо, катів та свідків позбуваються першими після катованих. Є така технологічна операція. "Зачистка" (рос.) називається.

За Е.Ільєнковим, не Машина перетворює одну людину в раба, а іншу в господаря: причиною є нелюдські стосунки та взаємовідносини, в яких Машина виступає як засіб "вижимання поту та крові з живої людини" [4]. За Машиною ховається інша людина, "машиніст ... її власник, її господар" [4]. Себто, річ у зміні способу відношення людини до самої себе як основи дійсного звільнення, емансипації.

З цієї позиції найбільш складною Машиною, яку створило та продовжує відтворювати людина-люди-людство, можливо назвати Систему суспільного відтворення. Ця найскладніша Машина, з метою підтримки стабільного та збалансованого функціонування вимагає створення низки інших "Машин" – держава, релігія, суспільні інститути тощо, які пов'язані єдністю "технологічного процесу" організації реального відтворення (репродукування) людського життя.

Саме вони, на тлі перманентних криз, забезпечують часткове, тимчасове збалансування, узгодження взаємозв'язків у системі. Така технологічність задана основою функціонування самої Машини – низки давно заперечених історією ідеоміфів, видінь (рос.: грез) Платона, "корпоративним принципом", а наразі – ліберальною доктриною формування людини економічної як завершеного космополіта, життєдіяльність якого детермінована або безпосередньо зовнішніми природними детермінантами, або ж суспільними відносинами через низку посередників – бюрократію, клір тощо.

Всі створені людиною-людьми-людством Машини пов'язані єдністю технологічного процесу, а система техніко-економічних відносин є найбільш динамічною в системі суспільного відтворення взагалі [6]. Звідси й динамічний прогрес науки, в результаті якого

Людина стає... гвинтиком, деталлю: Велика Суспільна Машина перетворює людину в "говоряче знаряддя", нову "Res" (лат.), в деталь.

На всьому відтинку передісторії Велика Суспільна Машина поступово стає самоціллю розвитку цивілізації, а людина – знеособленою, розлюдненою, суто пересічною індивідністю, себто засобом досягнення цієї цілі, причому вузькоспеціалізованим засобом, якому надається певна, – або ж кілька, – функція.

В той же час, існуючі Машини починають відтворювати умови свого існування, наприклад: *ринкову стихію купівлі-продажу людини як будь-якого іншого товару; стихію товарно-грошових відношень*, в яких людина вимушена продавати саму себе, свої здібності іншій людині хоча б на час (в тому числі в формі хабара для бюрократа, пожертв за індульгенцію для клірика тощо); *стихію мас-медійного простору*, в якому індивід втрачає не тільки взаємозв'язок, але й будь-яку орієнтацію у світі культури, світі людини-людей-людства взагалі. Бо одна з функцій дезінформації – дезорієнтація. Як модус дезінтеграції.

Себто, відтворюються умови, що стимулюють подальше ускладнення поділу праці, спеціалізацію та поділ функцій, обов'язків із обслуговування Машини та уніфікацію засобів зовнішнього впливу, а не трансцендування людини до Людини в процесі зміни відношення до самої себе; до самої себе як найвищої цінності та міри, до життя в режимі перманентного розподілу самодіяльності/ самодіяльного розподілу [6], себто творчості.

Саме в процесі такого репродукування нелюдських умов і проявляється іраціональний характер переважної більшості Машин як матеріалізованих форм перетворених, в тому числі стосовно вузько-функціональної спеціалізації людини як їх обслуговуючого персоналу, до челяді, "двору" etc. Так формується світ симулякрів, спосіб буття котрих – імітація.

Результат – "професійний кретинізм" (за К.Марксом), себто гранично вузька спеціалізація використання здібностей та спромог людини, що декларується та подається... як Ідеал індивідуальності (в формі індивідності, одномірності - клірик, бюрократ, технократ, ідеократ, партократ тощо) та протистоїть існуючій тенденції перетворення людини в Людину творчу, в універсальну особистість, в "розумного та сильного Володаря та Господаря" [4] всього, – суцього та грядущого, – створеного та створюваного людиною-людьми-людством матеріального, чуттєвого та духовного світу культури, в т.ч. самого "грандіозного, хитромудрого та потужного механізму", Машини Суспільного Відтворення.

Ступені перетворення, редукування індивідуальності до індивідності, ступені "професійного кретинізму" дуже вдало виражено

Б.В.Новіковим в поняттях "декреатор" та "декреат" [7], існування яких у режимі репродукування зумовлено тим, що Машина вимагає, щоб одні люди стали керівниками, а інші – підлеглими; вимагає, щоб розумну працю здійснювали одні, а фізичну – інші. Себто вимагає, щоб одні люди все життя працювали "головою", а інші – "руками" чи то іншими частинами тіла; вимагає щоб вони тренували лише необхідні органи своєї індивідуальності, забувши про інші, себто перетворюючись на індивідність...

Така жорстка, дуже вузька спеціалізація, доля людини економічної, абстрагованої та вирваної з творчості та "живого спілкування", яка весь свій безпосередньо робочий або ж т.з. вільний час займається репродукуванням умов свого відчуження, є платою за економічність та ефективність Машин створених за часів передісторії.

Людство духовно перегорнуло останню сторінку передісторії саме тоді, коли усвідомило, що ця плата є занадто великою, непомірною, перевищує всі переваги від ефективності функціонування створеного світу Машин. Усвідомило, а тому – жахнулося своєї відваги. Вірніше, жахнулися ті, хто стояли за Машиною й зробили все, щоб більше такого не сталося... Почалася жорстка практична боротьба, включаючи і пропаганду необхідності світового порядку, коли Машина стає ціллю, самоціллю розвитку цивілізації, а Людина розглядається як засіб, "живе говоряче знаряддя" досягнення цілі, себто пропаганда згаданої вище технократичної ідеології.

І хоча у першому варіанті "Капіталу" ("Економічні рукописи 1857-1859 рр.") Маркс розглядає можливість переходу до нового суспільного ладу "еволюційним шляхом - через розвиток науки та техніки, що мають досягти рівня, коли вартість, як породження живої праці відіме і всі суспільні відносини вимушено наберуть іншої форми" [3, 214], (цю позицію, на їх думку - вдало, беруть на озброєння прибічники технократичного детермінізму), але вельми небезпечно так буквально трактувати думки К.Маркса: *"Обмін живої праці на уречевлену працю, тобто організація суспільної праці у формі протилежній капіталу та найманій праці, являє собою останній ступінь розвитку вартісних відносин й заснованого на вартості виробництва. Передумовою останнього є і продовжує залишатися маса безпосереднього робочого часу, кількість витраченої праці, як вирішального чинника виробництва багатства. Але з розвитком великої промисловості створення дійсного духовного багатства стає менш залежним від робочого часу і кількості витраченої праці, ніж від могут-*

ності тих агентів, що приводяться в рух протягом робочого часу і які самі, у свою чергу (їх потужна ефективність), не перебувають ні в якій відповідності з безпосередньо робочим часом, а скоріше залежить від загального рівня науки та прогресу техніки або застосування цієї науки до виробництва" [5].

Вочевидь, основний принцип "постіндустріального суспільства": *періодизація історії не за принципом оцінювання класової структури суспільства, а на основі дослідження (принципу домінування) технологічних аспектів організації суспільного виробництва, який поширено на конкретний аналіз економічного розвитку* [2], – не має нічого спільного з глибинним вирішенням суперечності "людина-людина" шляхом руйнування старих форм розподілу, в т.ч. присвоєння матеріального та духовного багатства (в т.ч. приватна власність, ієрархічні системи управління тощо), форм освоєння людиною загальнолюдських цінностей культури.

На нашу думку, К.Маркс, – цілком слушно та переконливо, – наголошує на необхідності усунення людей-посередників (що не мають нічого спільного із його "могутніми агентами") в процесах розподілу та обміну та створення умов для найбільш повного творчого використання основного суспільного багатства – безпосереднього робочого та вільного, – творчого, – часу в мереживі суспільних відносин "живого спілкування", а вже потому наголос робиться на вирішенні суто інституціональних проблем, в т.ч. структурних економічних, політичних, правничих тощо перетворень, себто на керуванні діяльністю цих "могутніх агентів". Метою є створення умов до поставання людини як Господаря світу матеріальної, чуттєвої та духовної культури, в т.ч. техніко-економічного способу виробництва як його невід'ємної та найбільш динамічної складової.

Тільки так людина постає не в якості гвинтика, пролетаря, іграшки, товару, засобу або маріонетки в руках будь-кого поза нею - власника майна, золота або ж знань, користувача владними повноваженнями або ж розпорядника правом доступу до Бога-Творця. Це розуміли ще французькі філософи-матеріалісти, хоча на місце авторитету Бога-Творця поставили непохитний авторитет матері-природи, також суто зовнішній та байдужий відносно людини; це усвідомлювала німецька класична філософія, хоча на місце вищого авторитету поставила Всесвітній Дух; це усвідомили К.Маркс та Ф.Енгельс, які повернули вищий авторитет зі спекулятивних висот на землю, себто до Людини як "мір-всіх-речей", до дійсної "вершини", до потенційної досконалості: "Геній є нормальна людина, все інше - відхилення від норми", – казав У.-С.Моем.

На жаль, цього не ще й нині розуміє, - або

ж, скоріше: "нерозуміє", - технократична ідеологія, вона є лише, логіко-теоретичним відображенням існуючих практик, теоретичною рефлексією існуючих умов консервування нелюдських форм взаємовідносин Людини та людини, котрі людина-люди-людство або радикально трансформує, або ж загине, доведе себе до найгірших прикладів соціально-економічного расизму, соціального дарвінізму, нелюдської поведінки.

Ми маємо пам'ятати, що Інквізиція, Хіросіма-Нагасакі, Освенцім etc. як технології, що мали цілком певне теоретичне обґрунтування, створені непересічними професіоналами своєї справи, для яких інші виміри, окрім економічності та ефективності відкидаються як непотрібні, як такі, що заважають технологічному досягненню поставленої мети. Так, технократичний детермінізм доведений до свого апофеозу стає масовим професійним кретинізмом з нелюдським обличчям, наприклад: бюрократ професійно оцінює національну належність та виписує направлення в концтабір, дослідник професійно ставить досліди на людях, солдат професійно та незворушно знищує мирне населення як потенційну живу силу супротивника, клірик або партократ професійно "обґрунтовує" ці дії тощо.

Саме з нерозуміння цього розповсюджується та масово (публічно) схвалюється технократичний детермінізм сучасної ліберальної ідеології, яка спочатку підтримує поставання машинного "виробництва заради самого виробництва" (примат виробництва) як реальний принцип організації суспільного відтворення (репродукування) матеріального та духовного життя людей, себто КАПІТАЛІЗМ; потому поступово та поволеньки заміщує (а насправді – ліквідує) його приматом споживання ("споживання заради споживання" як СПОЖИ-ВАЦТВО) та потому – приматом обігу ("гроші заради грошей" як ФІНАНСИЗМ). Себто, РУЙНУЄ дійсну єдність сил прогресу про які й казав К.Маркс, в центрі яких стоїть дійсно вільна людина повністю усупільнена (не економічна, а тим паче корпоративна!) як сукупність суспільних відносин, а в подальшому – повністю усупільнена людина-творець як ансамбль суспільних відносин в мереживі живого спілкування.

З вищенаведеного, технократична ідеологія має на меті репродукування умов нелюдських відносин "Машинної" цивілізації людини-корпоративної, себто теоретично обґрунтовує шлях до могили всього "суцього та грядущого" загальнолюдської цивілізації. Існує й духовне філософсько-теоретичне освячення таких соціальних, політичних,

економічних etc. декреативних практик і його своєрідна логіка – постмодерн у філософії або ж ліберальна доктрина в економіці та масовій суспільній думці.

Таким чином, саме ліберальна ідеологія й виступає партитурою для реакційних сил, що бажають законсервувати умови свого існування, унеможливити здійснення суперечності сутності та існування, себто суперечність між "сутністю Людини" як Господаря, Володаря всієї сукупності суспільних взаємозв'язків та "існуванням" людини лише як учасника, функціонального елемента процесу суспільного відтворення, як сьогодення окремих людей, яких раніш і не називали зовсім людьми ("res" він й є "res"), тому називали "плебсом", "смердами", "хлопопами" (рос.), а зараз – "населення", "пересічні громадяни" або просто – "піпл". "Піпляк".

У той же час, постмодерн сприяє переходу від концепцій *масового виробництва* та *масового споживання* до концепції *масової культури* та масовості як загального уніфікаційного критерію системи: повністю заперечує класичну та намагається теоретично легітимувати плюралістичні етичну та естетичну "парадигми", а проголошені принципи маргіналізму, відкритості, описовості, безоціночності ведуть до повної дестабілізації, – дискредитації, – класичної системи етичних та естетичних цінностей як критеріїв процесів встановлення та розвитку суспільних взаємозв'язків.

Таким чином, цілком свідомо реалізується остаточний відхід від позицій класичного антропоцентричного гуманізму, від векторів поставання дійсного гуманізму на позиції сучасного "універсального гуманізму", розвитку антиієрархічних ідей культурного релятивізму, релігійного, культурного та екологічного екуменізму.

І якщо людство в значній своїй частині робить це СВІДОМО, то воно того варте... Але ми

вважаємо інакше.

З одного боку, єдиним критерієм прогресу необхідно визначити – міру вільного, всебічного, гармонійного, цілісного розвитку людини в асоційованій творчій діяльності (в подальшому – творчості) [7], яка створює предметний світ культури та «суб'єктно–суб'єктного», людського відношення, в якому здійснюється саморозвиток особистості, складає сутність і власне творчості, і культури, і гуманізму, і свободи, і інтелігентності, і комуністичності.

З іншого, поставання Людини вимагає розумної, – раціональної, на наукових засадах базованої, – реорганізації всіх взаємовідносин людини з людиною, перетворення суспільних відносин між сутими людьми, а головне – рішучої, якісної, революційної зміни самого способу відношення ЛЮДИНИ ДО СЕБЕ, здійснення суперечності сутності людини та існування на підвалинах науково-бездоганної філософії. ФІЛОСОФІЇ, а не її "симулякрів", в тому числі ліберальної доктрини та її похідних "спадкоємців", "копій копії" n-го порядку.

"Риба не буває другої свіжості. Свіжість, лише свіжість, тільки перша свіжість...", – казав Воланд у безсмертному творінні М.Булгакова. "Пийте з першоджерела, а не коштуйте еклектичну мішанину з покидьків духу", – радять дійсні філософи-гуманісти. Та, власне радив і Марк Туллій Цицерон. Згадайте: "Ex ipso fonte bibere".

Мабуть, треба дослухатися... Рішуче відкинути все "посткласичне", критично переглянути все "пост-", "нео-" etc. та з впевнено, без остраху линути розумом – "із сущого у грядуще", – своє, своєї родини, країни, людей, людства взагалі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Друкер П.* Задачи менеджмента в XX веке.: Пер. с англ.: Уч.пос. – М.: Изд. дом «Вильямс», 2001. – 272 с.
2. *Історія економічних учень:* Підручник: У 2 ч. - Ч.2. – К.: Знання, 2006. – 575 с.
3. *Історія економічних учень:* Підручник / За ред.Л.Я.Корнійчук, Н.О.Татаренко. – К.: КНЕУ, 1999. – 564 с.
4. *Ильенков Э.В.* Об идолах и идеалах. – М.: Наука, 1968. – 319 с.
5. *Маркс К., Энгельс Ф.* Твори. – Т.46. – Ч.ІІ. – М.: Политиздат, 1971. – С.194.
6. *Мочерний С.В.* Методологія економічного дослідження. – Львів: Світ, 2001. – 416 с.
7. *Новиков Б.В.* О гуманизме и антигуманизме. – К.: ІВЦ "Політехніка", 2001. – 378 с.
8. *Новиков Б.В.* Творчість як спосіб здійснення гуманізму: Монографія. – К.: НТУУ "КПІ", 1998. – 310 с.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2009 р.

